

zvláštní ráz tzv. *vnitřního monologu*.³¹⁾ Ten bývá někdy označován jako potenciálně dialogický, přičemž tato dialogičnost se údajně opírá o proměnlivost duševního dění, které je řeči zachycováno. Uvědomíme-li si „roztěkanost“ dění myšlenky, nesouvislost významového kontextu, nesourodost obrazů, atd., zdá se na první pohled tato koncepce přijatelná. O jaký argument se opírá? Mukařovský, když hovoří o potenciální dialogičnosti duševního dění, říká, že „nahodilost“ sledu, v kterém za sebou jdou jednotlivé jeho fáze, působí stálou významovou proměnlivost podobající se významové proměnlivosti dialogu“ (KČP I, 145). Toto střídání a prolínání různých kontextů odpovídá jedné ze základních stránek dialogu – „pro dialog jakožto významovou výstavbu zvláštního druhu jsou významové zvraty na rozhraní sousedních replik charakteristické“ (KČP I, 143).

Myslím, že otázka významových zvratů (daná teze byla později převzata Veltruským) vyžaduje jisté pozornosti. V Mukařovského koncepci je pojednávána hlavně v souvislosti s třetí stránkou dialogu (první je „osobní“, druhá „situační“), „jakožto řetězec významových zvratů“. Takový dialog – nejčastěji se projevující v konverzaci – snaží se odpoutat od závislosti na aspektu osobním i situačním. Čím vším je však dán onen „významový zvrat“, není v Mukařovského koncepci zřetelně určeno (nejvíce je uvedeno při určení lingvistických prostředků, spojených s třetí stránkou dialogu; toto určení však platí jen v některých případech – vyhraněného protiklamových zvratů; kupř. jím uvedené zvukové prostředky lze aplikovat na všechny tři stránky dialogu). Víme, že v konverzaci může být rozdílnost dána různorodostí hodnocení, odlišným použitím jazykových prostředků, rozdílností tezí (která nemusí mít „osobní“ ráz), rozdílností paralingvistických prostředků atd. Jazyk má jistou tendenci odpoutat se od závislosti na bezprostředním dění a určovat dialogickou rozdílnost v rámci svých vlastních prostředků. Důležitým faktorem však stále zůstává, že konverzace je vyslovována různými subjekty, které – ač někdy zatlačovány do pozadí – představují neustálou dialogickou motivaci.

Jaká je situace u vnitřního monologu? Je vyslovován v rámci subjektu jediného, i když ten se může – jako je tomu v Lichtenbergově popisu, který uvádí Mukařovský – projevoval v několika „hlasech“. Je jasné, že „konkrétní psychofyzické individuum“, jak ukazuje Mukařovský, není vždy totéž co „subjekt“. Známe příklady (samomluva), které jsou na rozhraní dialogičnosti a monologičnosti. Známe také příklady vnitřní dialogičnosti (např. u Dostojevského), které brilantně popsal Bachtin. Ve všech těchto případech jsou změny „subjektů“, hlasů, „mluvčích“ zjevně signalizovány, tj. vzájemně na sebe reagují, odpovídají si, ve vzájemné orientaci vytvářejí dialogickou vazbu.

A nyní: můžeme toto říci o vnitřním monologu? Čím jsou zde dány ony významové zvraty? V první řadě tím, že popisy, názory, promluvy, atp. nemají jednotný řád daný postupnou motivací, návazností myšlenek, jednotou tématu. Přeskakují bez „zjevného důvodu“ a bez „oznámení“ a jsou spojitě použity tím, že vystupují v rámci jednotného a jednoho (subjektu) kontextu. Ovšem nejsou k sobě navzájem přivráceny tak, aby si odpovídaly, aby se na sebe vzájemně orientovaly, aby vytvářely „přílehlé páry“, tj. stávaly se minimálními dialogickými jednotkami. Dokonce v Dujardinově Lístku rozmarýny, který je někdy považován za dílo, v němž se zrodil vnitřní monolog, jsou zvraty mezi různými fázemi vyprávění ještě povlnné a interpunkce je stále dost zřetelným vodítkem mezi různými významovými rovinami textu. „Nejklasičtější“ vnitřní monolog – monolog paní Bloomové – už tuto oporu zcela zrušil. Významové zvraty, které nacházíme v tomto monologu, jsou velmi často dány změnami tématu. Vedle toho však najdeme významové zvraty dané rozlišeností různých postojů k nějaké věci – např. když paní Bloomová hodnotí nějaký jiný názor a uvádí vlastní názor na tuto věc atp. Teprve v tomto druhém případě můžeme hovořit o dialogizaci, či latentní dialogičnosti. Čili dialogičnost je tu dána *změnou hlasu a vzájemným reagováním*; to samozřejmě pak ovlivňuje i významové rozhranění, významový zvrat. Samotný fakt významového zvratu může signalizovat pouze *možnost* dialogické návaznosti, avšak bez zdrojů dialogičnosti nemůže tuto možnost realizovat.